

МУҒАЛЛИМ ҲАМ ҮЗЛИКСИЗ БИЛИМЛЕНДИРИЎ

Илимий-методикалық журнал

2025

3/4-сан

*Ўзбекистан Республикасы Министрлер Кабинети жанындагы
Жоқарғы Аттестация Комиссиясы Президиумының
25.10.2007 жыл (№138) қарары менен дизимге алынды*

*Қарақалпақстан Баспа сөз ҳәм хабар агентлиги тәрепинен
2007-жылы 14-февральдан дизимге алынды.
№01-044-санлы ғуўалық берилген.*

3/4-сан 2025

май - июнь

*Қарақалпақстан Республикасы мектепке шекемги хәм мектеп билимлендириуи
министрлиги, Қары Ниязий атындағы Тәрбия педагогикасы миллий институты*

Қарақалпақстан филиалы

Редактор:

А. Тилегенов

Редколлегия ағзалары:

Мақсет АЙЫМБЕТОВ	Асқарбай НИЯЗОВ
Нағмет АЙЫМБЕТОВ	Сабит НУРЖАНОВ
Айтмурат АЛЬНИЯЗОВ	Захия НАРИМБЕТОВА
Сапардурды АБАЕВ	Хушбоқ НОРБҰТАЕВ
Адхамжон АБДУРАШИТОВ	Ойниса МУСУРМОНОВА
Хайрулла АЛЯМИНОВ	Уролбой МИРСАНОВ
Мавлюда АЧИЛОВА	Сафо МАТЧОН
Азизжан АБДАЗИМОВ	Шуқурилло МАРДОНОВ
Шухрат АБДУЛЛАЕВ	Абдулхамид МИРЗАЕВ
Байрамбай ОТЕМУРАТОВ	Шахло МИРЗАЕВА
Злийха ОРАЗЫМБЕТОВА	Дармонжон МАХМУДОВА
Мансурбек ОНГАРОВ	Абдимурат ЕСЕМУРАТОВ
Алишер АЛЛАМУРАТОВ	Даулетназар СЕЙИТКАСЫМОВ
Дилшодхўжа АЙТБАЕВ	Қалыбай ПРИМБЕТОВ
Тўлқин АЛЛАЁРОВ	Рәһно ОРИПОВА
Марифжон АХМЕДОВ	Бахтиёр РАХИМОВ
Гулзабира БАБАШЕВА	Норим РАХМАНОВ
Умида БАҲАДИРОВА	Мукаддас РАХМАНОВА
Фархад БАБАШЕВ	Светлана СМЕРНОВА (Москва, Россия)
Гулзода БОЙМУРОДОВА	Тажибай САПАРБАЕВ
Гулбахар БЕКИМБЕТОВА	Мухаббат САЛАЕВА
Комил ГУЛЯМОВ	Гўзал СОДИҚОВА
Маманазар ДЖУМАЕВ	Улбосын СЕЙТЖАНОВА
Асқар ДЖУМАШЕВ	Амина ТЕМИРБЕКОВА
Дилдора ДАВРОНОВА	Нурзода ТОШЕВА
Мухтар ЕРМЕКБАЕВ (Шимкент, Қазақстан)	Куанишбек ТҮРЕКЕЕВ
Масуда ЗАЙНИТДИНОВА	Тажибай УТЕБАЕВ
Алишер ЖУМАНОВ	Амангелди УТЕПБЕРГЕНОВ
Гүлнара ЖУМАШЕВА	Мамбеткерим ҚУДАЙБЕРГЕНОВ
Айсулу ЖАНАБЕРГЕНОВА	Амангелди КАМАЛОВ
Холбой ИБРАГИМОВ	Тажикал КУДАЙБЕРГЕНОВА
Шохида ИСТАМОВА	Ойбахор ШАМИЕВА
ВОХИД КАРАЕВ	Ризамат ШОДИЕВ
Алима КЕНЖЕБАЕВА (Тараз, Қазақстан)	Зафар ЧОРШАНБИЕВ
Сарсенбай КАЗАХБАЕВ	Рустам ФАЙЗУЛЛАЕВ
Мохира КУВВАТОВА	Дўстназар ХИММАТАЛИЕВ
Комилжон ҚАРИМОВ	Тармиза ХУРВАЛИЕВА
Джавдод ПҰЛАТОВ	Умид ХОДЖАМҚУЛОВ
Ярмухаммат МАДАЛИЕВ (Шимкент, Қазақстан)	Жавлонбек ХУДОЙБЕРГЕНОВ
Меруерт ПАЗЫЛОВА	Гулрухсор ЭРГАШЕВА
Барлыкбай ПРЕНОВ	Гавхар ЭШЧАНОВА
Пердебай НАЖИМОВ	Қонысбай ЮСУПОВ
	Гулара ЮСУПОВА

Азамов У. Бўлажак бошланғич таълим ўқитувчиларининг мультимедия технологиялари асосида интеллектуал қобилиятларни ривожлантиришнинг мазмуни	281
Dosbayeva Sh.A. Mantiqiy fikrlashni rivojlantiruvchi mashg'ulotlarni tashkil etishda montessori pedagogikasining didaktik imkoniyatlari	293
Abdusamiyev D.A. Boshlang'ich sinf o'qituvchilarida kasbiy identifikatsiyani rivojlantirishning pedagogik asoslari	298
Isayeva M.A. Leksik-grammatik nutq tuzilishini rivojlantiruvchi o'yinlar va mashqlar	303
Mavlonova Z.A. Zamonaviy ta'lim texnologiyalari asosida boshlang'ich sinflarda ona tili kompetensiyasini rivojlantirish	309
Seytmuratova V.Sh. Maktabgacha ta'limda o'qitish jarayonida tanqidiy fikrlashning ahamiyati	314
Kosimova L.U., Nazarmatova D.U. Maktabgacha ta'lim tizimida meritokratik boshqaruvning xalqaro tajribalari va samarali meritokratik boshqaruv amaliyotlari	318
Xusanova D.B. Davlat-xususiy sheriklik asosidagi nodavlat maktabgacha ta'lim tashkilotlari faoliyatini boshqarish mexanizmini takomillashtirish ijtimoiy-pedagogik zaruriyati	325
Toxirova Sh.M. Kreativ yondashuv asosida boshlang'ich sinf o'quvchilarining yozma nutqini rivojlantirishning nazariy asosi	330
Zarimbetova G.K. Boshlang'ich ta'limda ertaklar mazmunini geymifikatsiyalash yo'llari	335
Туракулов Б.Н., Yaxshiboyeva X. Бўлажак бошланғич синф ўқувчиларининг билиш жараёнларга таъсир этувчи омиллар	338
Ismatova N.T., Muminova U. Boshlang'ich sinf o'quvchilarining ona tili darslarida mantiqiy fikrlashni rivojlantirishda pedagogik asoslar	343
Xamidov J.A. Boshlang'ich sinflarda fikrlash qobiliyatini rivojlantirish metodlari	348
Bekniyazov Q. I. Bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarining innovatsion kasbiy faoliyatining o'ziga xos xususiyatlari	352
Ro'zmetova F. A. Bo'lajak tarbiyachilarda refleksiya madaniyatining komponentlari va baholash mezonlari	358
Тажибаева А. Р. Повышение качества образования в начальных классах Узбекистана с казахским языком обучения на основе многоязычного подхода (на примере грамотности родного языка и свободного владения)	364
Haydarova M. M. Integrating technology in primary education: opportunities and challenges	369
Bekniyazov Q. I. Methods of developing professional-gnostic competence of future teachers	374
Mansurov O'.F. Use of technology and multimedia tools in teaching foreign languages to preschool children	380
Karshiyeva Yo.Sh. Creating lesson plan for diverse learners and focus on students with special needs and varying levels of language proficiency	383

ТАСВИРИЙ САЪНАТ

Doniyorova M.S., Baymetov B.B. Talabalarning falsafiy tafakkurini rivojlantirishda psixologiyaning o'rni	387
Абдуримов Д. Роль искусства в социокультурном развитии общества	393

СОЦИАЛЛЫҚ ПЕДАГОГИКА

Saxoddinova M.E. Madaniyatshunoslik yondashuvi asosida o'quvchilarni umuminsoniy qadriyatlar ruhida tarbiyalash metodikasi (Xorijiy tillarni o'rgatish jarayonida)	398
Axmetova N. A. Yoshlar orasida iqtisodiy madaniyatni shakllantirish: ularning muammo va yechimlari	405

BOSHLANG'ICH SINFLARDA FIKRLASH QOBILIYATINI RIVOJLANTIRISH METODLARI

Xamidov J.A.

*CHDPU Texnologik ta'lim kafedrası katta
o'qituvchisi*

Tayanch so'zlar: tanqidiy fikrlash, boshlang'ich ta'lim, metod, fikrlash ko'nikmalari, interfaol usullar.

Ключевые слова: критическое мышление, начальное образование, метод, навыки мышления, интерактивные методы.

Key words: critical thinking, primary education, method, thinking skills, interactive methods.

РЕЗЮМЕ:

Ushbu maqolada boshlang'ich ta'limda tanqidiy fikrlashni shakllantirishning dolzarbligi, pedagogik asoslari, samarali metodlari hamda amaliy yondashuvlari yoritilgan. Tanqidiy fikrlash o'quvchilarning mustaqil fikr yuritish, muammoni tahlil qilish va xulosalash ko'nikmalarini rivojlantiradi. Maqolada boshlang'ich sinf o'quvchilarining yosh xususiyatlari va fikrlash jarayoni inobatga olingan holda taklif etilgan usullar tahlil qilinadi.

РЕЗЮМЕ:

В статье рассматриваются актуальность, педагогические основы, эффективные методы и практические подходы к развитию критического мышления в начальном образовании. Критическое мышление развивает у учащихся навыки самостоятельного мышления, анализа проблем и принятия решений. В статье анализируются предлагаемые методики с учетом возрастных особенностей и особенностей мыслительных процессов учащихся младших классов.

SUMMARY:

This article highlights the relevance, pedagogical foundations, effective methods, and practical approaches for developing critical thinking in primary education. Critical thinking enhances students' ability to think independently, analyze problems, and draw conclusions. The article analyzes methods proposed in consideration of the age-specific characteristics and cognitive development of primary school students.

Kirish. Bugungi kunda ta'lim sohasida yuz berayotgan yangilanishlar o'quvchilarda faqat bilim emas, balki mustaqil fikrlash, tahlil qilish, baholash va qaror qabul qilish ko'nikmalarini shakllantirishni taqozo etmoqda. Ayniqsa, boshlang'ich ta'lim bosqichida bu kabi ko'nikmalarni rivojlantirish, ularning keyingi bosqichdagi muvaffaqiyatli ta'lim olishini belgilaydi.

Asosiy qism. Tanqidiy fikrlash tushunchasi va uning ahamiyati. Tanqidiy fikrlash – bu shaxsning axborotni tahlil qilish, mantiqiy xulosa chiqarish, fikrlarni baholash va asosli qaror qabul qilish qobiliyatidir. Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida bu ko‘nikmalarni shakllantirish orqali ular murakkab muammolarni hal qilishga tayyor bo‘lib boradilar.

Yevropada boshlang‘ich ta‘limda tanqidiy fikrlash bo‘yicha tadqiqotlar olib borishmoqda. Jumladan: Yevropa Ittifoqi a‘zolari orasida olib borilgan tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, boshlang‘ich maktab o‘quv dasturlarida tanqidiy fikrlash ko‘nikmalarini rivojlantirishga e‘tibor qaratilmoqda. Biroq, bu ko‘nikmalarni aniq ta‘riflash va ularni o‘quv dasturlariga samarali integratsiya qilishda hali ham muammolar mavjud. Tadqiqotlar tanqidiy fikrlashni rivojlantirish uchun o‘quvchilarning faol ishtirokini ta‘minlovchi, o‘z fikrlarini ifoda etish va tahlil qilishga undovchi metodlarni qo‘llash zarurligini ta‘kidlaydi.

Yevropa maktablarida esa o‘qituvchilarning tanqidiy fikrlashga bo‘lgan qarashlarida Belgiya, Bryussel shahridagi uchta Yevropa maktabida olib borilgan tadqiqotda, boshlang‘ich sinf o‘qituvchilari tanqidiy fikrlashni rivojlantirishda muhim omillar sifatida quyidagilarni ko‘rsatdilar:

- Savol-javob asosidagi o‘qitish yondashuvi;
- Moslashuvchan va tuzilgan o‘quv muhiti;
- Sinfda o‘zaro ishonchli munosabatlarni shakllantirish.

Ular shuningdek, tanqidiy fikrlashni rivojlantirishda muammolar sifatida vaqt cheklovlari va o‘quv dasturlarining qat‘iyligi kabi omillarni ta‘kidladilar.

Estoniya ta‘lim tizimida esa tanqidiy fikrlash Yevropada eng ilg‘or tizimlardan biri hisoblanadi. Bu tizimda tanqidiy fikrlash, muammolarni hal qilish, raqamli ko‘nikmalar va tadbirkorlikka alohida e‘tibor qaratiladi. O‘quvchilar 7 yoshdan boshlab robototexnika va virtual reallik kabi texnologiyalar bilan tanishadilar, bu esa ularning tanqidiy va ijodiy fikrlash qobiliyatlarini rivojlantiradi.

Bizning mamlakatimizda ham bu borada bir qator ishlar amalga oshirilib kelmoqda. Mirsaidova boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining tanqidiy fikrlash ko‘nikmalarini shakllantirish bosqichlarini o‘rganadi. U matematika darslarida o‘quvchilarning tanqidiy fikrlash qobiliyatlarini o‘stirish va mantiqiy masalalar yechishning bosqichlarini o‘rgatishni taklif qiladi. Buriyeva ham boshlang‘ich sinflarda mantiqiy tushunchalarni zamonaviy pedagogik texnologiyalarda qo‘llashni o‘rganadi. U zamonaviy pedagogik texnologiyalardan foydalangan holda boshlang‘ich sinflarda mantiqiy tushunchalarni qo‘llashning o‘quvchilarning tanqidiy fikrlash qobiliyatlarini rivojlantirishga ta‘sirini ko‘rsatadi.

Boshlang‘ich ta‘limda tanqidiy fikrlashni shakllantirish metodlari:

"Klaster" usuli. Bu usul orqali o‘quvchilar asosiy tushuncha atrofida o‘z fikrlarini jamlab, muammoni turli jihatdan ko‘rib chiqishga o‘rganadilar. Bu usulda o‘qituvchi o‘quvchilarga asosiy tushunchani beradi (masalan: “Tabiat”), so‘ng

o'quvchilar bu tushuncha bilan bog'liq bo'lgan fikrlarini atrofga "shoxchalar" shaklida yozadilar. Bu fikrlar sabab–natija bog'lanishlarini ko'rishga, o'zaro aloqalarni anglashga yordam beradi. Misol uchun: Tabiat. Shoxchalar chiqarib yoziladi: o'rmon, hayvonlar, suv, ifloslanish, himoya, ekologiya. O'quvchilar bu klaster asosida "Tabiatni asrash nega muhim?" mavzusida og'zaki fikr bildiradilar.

"Fikrlash xaritalari". Fikrlar xaritasi tuzish o'quvchilarning o'z fikrlarini tuzilgan shaklda ifodalash, muhim va ikkilamchi fikrlarni ajratish ko'nikmasini shakllantiradi. Bu metod orqali o'quvchilar ma'lumotlar orasidagi bog'liqlikni aniqlashni, muhim fikrlarni tartibga solishni o'rganadilar. Fikrlash xaritasi orqali o'quvchining mantiqiy tafakkuri shakllanadi. Misol uchun: "Daraxt" mavzusida o'quvchilar quyidagicha fikrlar xaritasini yaratadilar:

Daraxt – ildiz, poyasi, shoxlari, bargi, mevasi;

Daraxtning foydasi – havoni tozalaydi, soyabop, meva beradi;

Daraxtga zarar – kesish, tutun, iflos suv.

"6 shlyapa" usuli (De Bono metodi).

Turli rangdagi shlyapalar orqali o'quvchilar vaziyatni turli nuqtai nazardan baholashga o'rganadilar: ijobiy, salbiy, hissiy, ijodiy va mantiqiy jihatlar. Bu metod tanqidiy fikrlashni har tomonlama rivojlantirishga xizmat qiladi. Har bir shlyapa muayyan fikrlash tarzini bildiradi.

Oq shlyapa – faqat faktlar va ma'lumotlar;

Qizil shlyapa – hissiyotlar va tuyg'ular;

Qora shlyapa – salbiy fikrlar, ehtiyot choralar;

Sariq shlyapa – ijobiy fikrlar, imkoniyatlar;

Yashil shlyapa – ijodiy yondashuv, yangicha g'oyalar;

Ko'k shlyapa – boshqaruv va umumlashtirish. Masalan: "Maktabda daraxt ekish" loyihasi muhokamasi. Har bir guruh ma'lum rangdagi shlyapa asosida o'z fikrini bildiradi.

"Savol-javob" va muammoli savollar qo'yish.

Dars jarayonida o'qituvchining o'rinli savollari o'quvchini izlanishga, fikr yuritishga undaydi. O'quvchilarni oddiy javobdan ko'ra chuqurroq fikrlashga undovchi savollar tanqidiy fikrlashga asos bo'ladi.

Masalan: Darsda: "Nega ba'zi hayvonlar yo'qolib ketmoqda?"

O'quvchi muammoni anglab, sabablarni aniqlab, xulosaga keladi.

Yoki matematikada: "Bu masalani boshqa yo'l bilan yechib bo'ladimi?" – o'quvchi alternativ yechimlar haqida o'ylaydi. Bu metod o'quvchilarning fikrini asoslab aytish, boshqalarning fikrini tinglash, bahslashish madaniyatini shakllantiradi.

Masalan: Munozara mavzusi: "Uyda dars qilish kerakmi yoki maktabda hammasi bajarilishi lozimmi?". Ikkita guruh o'z pozitsiyasini himoya qiladi. Bu jarayonda fikrni asoslash, dalil keltirish, boshqalarning fikrini hurmat qilish o'rgatiladi.

Muhokama va debatlar tashkil etish ham maqsadga muvofiqdir. O'quvchilar o'z fikrini asoslab aytishga, boshqalarning fikriga nisbatan hurmat bilan munosabatda bo'lishga o'rganadilar.

Amaliy tajriba va tavsiyalar bular boshlang'ich sinf o'quvchilari bilan olib borilgan kuzatuvlar shuni ko'rsatdiki, tanqidiy fikrlashni rivojlantiruvchi metodlar darsga qiziqishni oshiradi, o'quvchining faol ishtirokini ta'minlaydi. Ayniqsa, ona tili, atrof-muhit, matematika kabi fanlarda bu metodlardan keng foydalanish mumkin.

Xulosa. Boshlang'ich ta'limda tanqidiy fikrlashni shakllantirish bugungi kunda zamonaviy ta'limning asosiy maqsadlaridan biri sifatida e'tirof etilmoqda. Tanqidiy fikrlash bolalarning nafaqat bilimlarni yod olish, balki ularni tahlil qilish, solishtirish, mantiqiy xulosa chiqarish va muammolarga ijodiy yechim topish ko'nikmalarini rivojlantiradi. Tadqiqotlar shuni ko'rsatdiki, bu ko'nikmalarni shakllantirishda muammoli vaziyatlar, savol-javobli suhbatlar, loyihaviy ishlanmalar, rolli o'yinlar va zamonaviy raqamli texnologiyalar samarali vosita hisoblanadi.

O'qituvchilar tomonidan tanqidiy fikrlashni o'stirishga xizmat qiladigan topshiriqlarni puxta ishlab chiqish, sinfda erkin va ochiq muloqot muhitini yaratish, o'quvchilarni tahlil qilishga undovchi usullarni qo'llash orqali bu yo'nalishda ijobiy natijalarga erishish mumkin. Yevropa mamlakatlari, xususan Buyuk Britaniya, Estoniya va Belgiya tajribalari shuni ko'rsatmoqdaki, tanqidiy fikrlashni maktab dasturlariga integratsiya qilish o'quvchilarning kognitiv salohiyatini oshirishda muhim rol o'ynaydi.

Shunday qilib, boshlang'ich sinf o'quvchilarida tanqidiy fikrlashni rivojlantirish – nafaqat metodik, balki psixologik va didaktik yondashuvlarni o'z ichiga olgan kompleks pedagogik jarayon bo'lib, u bugungi kunda o'qituvchilarning kasbiy malakasini oshirish, dars jarayonlarini yangicha yondashuv asosida tashkil etish va xalqaro tajribalarni joriy etish orqali yanada takomillashtiriladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Sultanov T. M., & Mamirova, J. N. (2023). Boshlang'ich sinf o'quvchilarida tanqidiy fikrlashni shakllantirish masalalari. Best Publication, <https://bestpublication.org/index.php/pedg/article/view/9823>
2. Kadirova M. D. (2023). Muammoli ta'lim orqali tanqidiy fikrlashni rivojlantirish. Open Idea, <https://openidea.uz/index.php/idea/article/view/1767>
3. Mirsaidova M. T. (2023). Boshlang'ich ta'limda mantiqiy fikrlash bosqichlari. Scientific Journal, <https://scientific-jl.com/trt/article/view/3761>
4. Buriyeva D. I. (2023). Tanqidiy fikrlashni rivojlantirishda zamonaviy texnologiyalar roli. Intelktual Qidiruvlar, <https://bestpublication.org/index.php/iq/article/view/5691>
5. European Commission. (2021). Critical Thinking in Primary Education: A European Perspective. MDPI Education Sciences, <https://www.mdpi.com/2227-7102/11/9/505>
6. SAPERE. (2022). Philosophy for Children (P4C) and Critical Thinking. https://en.wikipedia.org/wiki/Philosophy_for_Children
7. The Guardian Foundation. (2024). Embedding Media Literacy in the Curriculum. <https://www.theguardian.com/guardian-foundation/2024/dec/02/>

ISSN 2181-7138

Қары Ниязий атындағы Тәрбия педагогикасы миллий институты
Қарақалпақстан филиалы

**«МУҒАЛЛИМ ҲАМ ҮЗЛИКСИЗ
БИЛИМЛЕНДИРИЎ»**

№ 3/4

Нөкис — 2025

Басып шығыўға жуўапкер:

А. Тилегенов, С. Нуржанов

Баспаға таярлаған:

А. Тилегенов

Компьютерде таярлаған:

П. Реймбаев, З. Ниязымбетова

Мәңзил: 230105 Нөкис қаласы, Әмир Темур көшесі, 179^а жай

Тел.: +998 61 224-01-34, факс: +998 61 224-23-00

e-mail: uzniipnkkf@mail.uz,

mugallim-pednauk@mail.uz

www.mugallim-uzliksiz-bilim.uz

www.KRTEACH.UZ

Журналға келген мақалаларға жуўап қайтарылмайды, журналда жарияланған мақалалардан алынған үзіндилер «Муғаллим ҳәм үзликсиз билимлендириў» журналынан алынды, деп көрсетилиўи шәрт. Журналға 5-6 бет көлеміндеги материаллар еки интервалда TIMES NEW ROMAN шрифтинде электрон версиясы менен бирге қабыл етиледі. Мақалада келтирилген мағлыўматларға автор жуўапкер.

Оригинал-макеттен басыўға рухсат етилди 04.06.2025. Форматы 70x100^{1/8}

«Таймс» гарнитурасында офсет усылында басылды.

Шәртли б.т. 31. Нашр. т. Нұсқасы _____ Буйыртпа №